

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları:

Mevlânâ'nın
Ahlâk Öğretisi

Dr. Muzaffer Ayyaz

Editör
Doç. Dr. Betül Güçlü Gürer

Tashih
Dilek Doğan

ISBN: 978-625-7581-516

1. Baskı, Ağustos 2021, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun tarih
ve sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

Bu eserin ilmî / edebî redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.

Yayıncı Sertifika No: 48058

BASKI: **TDV**
YAYIN MATBAACILIK TİC. İŞLETMESİ
BASIMEVİ | PRINTING HOUSE

Ostim OSB Mahallesi 1256 Cadde

No: 11 06370 Yenimahalle / ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Trabzon ili, Akçaabat ilçesinde doğdu. İlk ve orta öğrenimini Trabzon'da tamamladı. 1993 yılında Akçaabat İmam Hatip Lisesinden, 1998 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu. 2002 yılında Deizm-Bilim İlişkisi isimli teziyle Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde yüksek lisansını, 2017 yılında Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Ahlâk Öğretisi isimli teziyle aynı enstitüde doktorasını tamamladı. 1999-2019 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi okullarda ve özel kolejlerde birçok farklı alan ve kademedede öğretmenlik yaptı. 2017-2019 yılları arasında bazı STK ve vakıflarda eğitim koordinatörlüğü görevini üstlendi. 2019 yılından itibaren Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş	1
I. SOSYO-KÜLTÜREL AÇIDAN 13. YÜZYILDA ANADOLU'NUN GENEL DURUMU	5
II. AHLÂKÎ GELİŞİMİ AÇISINDAN MEVLÂNÂ'NIN HAYATINA KISA BİR BAKIŞ	12
III. MEVLÂNÂ'NIN ETKİLENDİĞİ ÖNEMLİ KAYNAKLAR VE KİŞİLER	21
IV. MEVLÂNÂ'NIN ÜSLUBU VE ESERLERİ	25

Birinci Bölüm

İNSAN VE GÜÇLERİ	39
I. İNSAN TASAVVURU	40
A. İnsanın Varlıklar İçindeki Yeri ve Değeri	40
B. İnsanın Tabiatı	45
II. İNSANIN GÜÇLERİ	51
A. Arzu Gücü: Nefis	51
B. Akıl ve Aşkın Kaynağı İlâhî Öz: Ruh	60
C. Ruhun Düşünme Gücü: Akıl	71
D. Ruhun Seçme Gücü: İrade	84
E. Ruhun Vuslat ve Tutku Gücü: Aşk	100
F. Vücut Ülkesinin Tek Hükümdarı: Gönül	121

İkinci Bölüm

TEMEL AHLÂKÎ PROBLEMLER VE KAVRAMLAR	143
I. AHLÂKÎ DEĞERLER VE MUTLULUK	144
A. Temel Değerler: İyi-Kötü	146
B. Araçsal Değerler: Haz-Acı	162
C. Nihai Hedef: Mutluluk	172
II. ÖZGÜRLÜK, AHLÂKÎ SORUMLULUK VE MÜEYYİDE	188
A. Özgürlük ve Ahlâkî Sorumluluk	188
B. Asla Rücû ve Kendini Gerçekleştirme Sorumluluğu	195
C. Ahlâkî Müeyyide	208

Üçüncü Bölüm

AHLÂKÎ TEDAVİ VE HUYLARI GÜZELLEŞTİRME 217

I. AHLÂKÎ/RUHÎ TEDAVİ	218
A. Nefis Terbiyesi	227
B. Gönül Tasfiyesi	240
II. HUYLARI GÜZELLEŞTİRME VE KİŞİLİK İNŞASI	251
A. Kötü Huylar ve Reziletler	272
1. Şehvet (Horoz)	272
2. Hırs (Kaz)	279
3. Tamah (Karga)	285
4. Kibir (Tavus)	288
5. Cimrilik/Nekeslik	292
6. Kızgınlık/Öfke	294
7. Kıskançlık/Haset	296
B. Güzel Huylar ve Faziletler	298
1. İffet/Edep	298
2. Kanaat/Rıza	303
3. Sabır/İhtiyat	307
4. Alçak Gönüllülük/Tevazu	313
5. Cömertlik/Semahat	316
6. Mertlik/Yiğitlik	322
7. Şükür/Teşekkür	326

Dördüncü Bölüm

SOSYAL VE SİYASAL AHLÂK 329

I. SOSYAL AHLÂK	330
A. Toplum ve Ahlâk	330
B. Toplumsal Değerler	335
II. SİYASAL AHLÂK	344
A. Siyaset ve Ahlâk	344
B. Adalet ve Adil Yönetici	352

SONUÇ 373

KAYNAKÇA 383

Ön Söz

İslâm kültür ve medeniyeti, 8. yüzyıldan 12. yüzyıla kadar başta Yunan felsefesi olmak üzere, diğer düşünce sistemlerini kendi düşünce sistemi içerisinde eriterek hayatın anlamıyla ilgili rasyonel cevaplar üretmeyi başarmıştır. Bu süreçte Mu'tezile ekolü, hakikatin akılla kavranabileceği tezini üretmiştir. Zamanla bu rasyonel hareket, felsefede de karşılık bulmuş ve Yunan felsefesinden etkilenen Meşşâî felsefe İslâm dünyasında yaygınlaşmaya başlamıştır. Gazâlî ise ilahiyatla ilgili konularda aklın tek başına yeterli olmadığı tezini savunarak Meşşâî filozofları eleştirmiştir. Eleştiriye açık olmakla birlikte bazı düşünörlere göre, bu eleştiri çok etkili olmuş ve ondan sonra İslâm düşüncesinde sadece tasavvuf ekolü, insanın varoluşsal sorunlarına cevap bulmaya çalışan bir disiplin olarak üretkenlik ve dinamizmini koruyabilmiştir. Felsefe ise eski saygınlığını kaybetmiş, var olabilmek için büyük ölçüde tasavvuf öğretisi içerisinde gizlenme veya şekil değiştirme ihtiyacı hissetmiştir. Meşşâîliğe ilgi azalmış, akıl ve kıyas yanında gönöl ve aşkın önemini savunan mutasavvıflar öncölüğünde Meşşâîliğe karşı bir tepki hareketi doğmuştur. Daha sonra Meşşâîliğe karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkacak olan İşrak felsefesinin ilk fikrî tohumları atılmıştır. İşte Mevlânâ böyle bir düşünsel-sosyo-kültürel çevrede yaşamış ve dönemin ilim hayatına önemli katkılar sunmuş

büyük bir sûfi düşünür, ahlâkçı, din felsefecisi, mutasavvıf ve şairdir. Onun fikirleri birçok yönden araştırma konusu yapılmıştır. Fakat ahlâk öğretisine tahsis edilmiş müstakil bir çalışma henüz mevcut değildir. Onun ahlâk öğretisi ya ihmal edilmiş ya da diğer konuların gölgesinde kalmıştır. Belki bu çalışma bir nebze de olsa bu ihtiyacı karşılamaya öncülük edecek ve ahlâk literatürüne irfan geleneğimizden beslenen farklı bir renk katacaktır.

Aslında Mevlânâ'nın ahlâk öğretisi, temelde bir insan felsefesidir. O, âdeta insanı ilâhî özüne göre yeniden inşa etmeyi, gerçek potansiyeline ulaştırmayı, güzel huylarla, faziletlerle donatmayı ve mutlu etmeyi amaçlayan ahlâkî bir mimariye benzer. Zira Mevlânâ, önce insanı kendi kökeni, varlıklar içindeki yeri ve ontolojik değeri hakkında bilinçlendirerek işe başlamakta sonra "Allah", "insan", "evren" arasında "akıl", "irade", "aşk", "teslimiyet", "tevhit" gibi kavramlara dayalı *gönül merkezli bir ahlâkî ve maneî gelişim modeline* ulaşmaktadır. Sonuçta kendi değeri ve sorumlulukları hakkında bilinçlenmiş ve yaratıcısıyla kurduğu birlik/tevhit bilinci içerisinde ilahî aşkla ebedî mutluluğu hatta ölümsüzlüğü yakalamış bir "kâmil insan", "ahlâkî özne" veya kendi ifadesiyle bir "Tanrı merdi/Allah eri"ne ulaşmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle onun ahlâk öğretisini, İslam tasavvuf felsefesi geleneğindeki "insan-ı kâmil", ahlâk felsefesi geleneğindeki "erdemli insan" modelini İslâm vahyi ve Hz. Peygamber'in sünneti ile sentezlemeye çalışan *dinî-tasavvufî bir ahlâk öğretisi* olarak görmek mümkündür. Yine insanın güçlerini gönül merkezli olarak tanımlamaya çalışması, *yedi endam* ve *on duy/g/unun* ilâhî aşkla saflaşan gönle tabi olduğunu savunması dolayısıyla onun ahlâk öğretisini *akıl ve iradeye dayalı klasik erdem ahlâkını aşk ve teslimiyetle aşmaya çalışan bir gönül/aşk/irfan ahlâkı* denemesi olarak görmek de mümkündür.

Bu çalışma, *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Ahlâk Öğretisi* isimli doktora tezimin gözden geçirilmiş, yeni ilaveler ve takdim tehirlerle geliştirilmiş, kitaplaştırılmış şeklidir. Bu

kitap *giriş* ve *sonuç* dışında *dört bölüm*den oluşmaktadır. *Girişte* araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, temel kaynakları, düşünürün hayatı, yaşadığı dönemin sosyo-kültürel olayları, beslendiği temel kaynaklar ve üslubu hakkında bilgi verilmektedir. *Birinci bölümde*, düşünürün insan tasavvuru, varlıklar içindeki konumu ve nefis, ruh, akıl, irade, aşk, gönül gibi güçleri ele alınmaktadır. *İkinci bölümde*, iyi-kötü, haz-acı gibi ahlâkî değerler, mutluluk, özgürlük, sorumluluk, müeyyide gibi temel problemler incelenmektedir. *Üçüncü bölümde*, ahlâkî tedavi, nefis terbiyesi, kalp tasfiyesi, huyları güzelleştirme, faziletler ve reziletler konusu ele alınmaktadır. *Dördüncü bölümde*, sosyal ve siyasal ahlâka yer verilmektedir. *Sonuçta* ise ulaşılan ilmî sonuçlar, görüş ve kanaatler dile getirilmektedir.

Bu çalışma esnasında motivasyon sağlamaktan ilmî birikim ve tecrübe paylaşımına kadar her türlü destek ve yardımını yanımda hissettiğim değerli hocam ve tez danışmanım sayın Prof. Dr. İbrahim Emiroğlu'na, ahlâk felsefesi alanındaki tavsiye ve eleştirilerinden çok istifade ettiğim değerli hocam sayın Prof. Dr. Mehmet Türkeri'ye ve tarih alanındaki katkılarını asla unutmayacağım değerli hocam sayın Prof. Dr. Mehmet Şeker'e teşekkürü bir borç bilirim. Yine gerek metni okuyup düzelterek gerekse müzakere ederek bu çalışmanın olgunlaşmasına katkı sunan bütün arkadaş ve dostlarıma da çok müteşekkirim. Ayrıca bu eserin basımını üstlenerek okuyucuyla buluşmasına öncülük eden Türkiye Diyanet Vakfı çalışanlarına ve çok kıymetli yayın ekibine de şükranlarımı sunarım.

Gayret bizden, tevfik Allah'tandır...

Muzaffer Ayvaz

Temmuz 2021, Trabzon